

Г Е Р М А Н
ГЕССЕ

ГЕРТРУДА.
РОСГАЛЬДЕ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

ГЕРТРУДА

Коли я оглядаю своє життя, ніби чуже, воно бачиться мені не особливо щасливим. Але й називати його нещасним, попри всі мої помилки, я не маю права. Зрештою, запитувати про щастя чи нещастя — дурна справа, бо мені здається, що навіть найнещасливіші дні мого життя я не віддав би за найбезхмарніші. Якщо для людського життя найважливіше — усвідомлено приймати невідворотне, звідати добро й зло, і, поруч із зовнішньою, завоювати собі внутрішню, власну, а не випадкову долю, то моє життя не було ні бідним, ні поганим. Нехай зовнішня доля пройшлася по мені, як по всіх інших, неминуче, і це було призначено богами, проте моя власна доля все-таки була моїм творінням, її солодкість чи гіркота залежали від мене й відповідальність за неї лежить на мені одному.

У молодості мені інколи хотілося бути поетом. Якби я був одним із них, то не встояв би перед спокусою простежити своє життя аж до ніжних тіней дитинства й самих джерел найраніших спогадів. Та оскільки я не поет, то для мене цей скарб надто дорогий і святий, щоб я хотів сам собі його зіпсувати. Про моє дитинство можна лише сказати, що воно було хорошим і радісним; мені дали свободу відкривати в собі схильності й таланти, самому собі створювати душевні радості й болі та розглядати майбутнє не як сторонню силу згори, а як надії й здобутки власних сил. Так я пройшов крізь школи не улюбленим, не дуже обдарованим, проте спокійним учнем, якому зрештою дали спокій, бо він, схоже, не терпів ніякого сильного впливу.

Приблизно на шостому чи сьомому році мого життя я зрозумів, що з усіх невидимих сил лише музика може захоплювати й володарювати наді мною. Відтоді я мав свій власний світ, моє пристановище та моє небо, які ніхто не міг відібрати в мене чи применшити їх, і які я не хотів ні з ким ділити. Я був музикантом, хоча до дванадцяти років не вчився грати на жодному музичному інструменті й ніколи не думав заробляти музикою собі на хліб.

Так воно й залишилося, нічого суттєво не змінилося, і тому, коли я споглядаю своє життя, воно не видається мені барвистим і різноманітним, а навпаки — від самого початку налаштованим на основний тон і націленим на одну єдину зорю. Було мені добре чи погано, а моє внутрішнє життя залишалося незмінним. Я міг довго блукати в чужих водах, не братися за нотний зошит й інструмент, але кожної миті в моїй крові й на моїх губах була мелодія, такт, ритм у моєму диханні й житті. Як жадібно я шукав інші шляхи порятунку, забуття і звільнення, як прагнув знайти бога, розуміння та мир, однак знаходив все це лише в музиці. Не обов'язково Бетховена чи Баха: те, що у світі взагалі є музика, що інколи людину можна глибоко зворушити тактом і переповнити гармонією, саме це знову й знову означало для мене глибоку розраду й виправдовувало життя. О, музико! Якась мелодія спадає тобі на думку, ти беззвучно її наспівуєш, лише подумки, твоє ество насичується нею, вона отримує владу над усіма твоїми силами й пориваннями — і поки вона живе, вона гасить у тобі все випадкове, зле, грубе й сумне, примушує світ звучати суголосно, робить важке легким й дає крила скам'янілому! Все це може зробити мелодія народної пісні! А гармонія здатна на ще більше! Кожне милозвучне поєднання чисто налаштованих тонів, як от у церковному передзвоні, сповнює душу відрадою та задоволенням і зростає з кожним новим звуком, а інколи може запалити серця й змусити їх тріпотіти від блаженства, якого не дасть жодне інше задоволення.

З усіх ідей про чисте блаженство, про яке завжди мріяли народи й поети, найвищою й найзаповітнішою мені завжди

здавалася ідея підслухати гармонію сфер. Ось на що була схожа моя найглибша золота мрія: за один удар серця почути, як звучить будова Всесвіту і все живе світу разом у їхній таємній природній гармонії. Ох, як же тоді життя може бути таким безладним, дисонансовим і фальшивим, як може бути поміж людьми брехня, злостивість, заздрість і ненависть, адже кожна найменша пісенька й кожна найскромніша мелодія так ясно проповідує, що чистота, гармонія й братерська гра чистих тонів відкривають небо! Але як я можу докоряти й гніватися, коли й сам — хоч як хотів! — не зумів перетворити своє життя на пісню й чисту музику! Щоправда, у глибині душі я відчуваю невтишимий поклик, невтолиму спрагу за чистими, солодкими, блаженними тонами, як вони зароджуються й поступово стихають, проте мої дні досі сповнені випадковостей і дисонансів, і куди б я не подався, в які б двері не стукав, ніде я не чую чистого і ясного відгуку.

Годі про це, я хочу все розповісти. Якщо подумати, для кого я списую ці сторінки, хто справді має наді мною таку владу, що може вимагати від мене зізнань і порушити мою самотність, то треба назвати одне дороге мені жіноче ім'я, що не лише огортає великий відрізок мого життя і є частиною моєї долі, але й, мабуть, сяє над усім як зоря і вищий символ.

2

Лише в останні шкільні роки, коли всі мої однокласники почали говорити про свої майбутні професії, почав задумуватися і я. Зробити музику моєю професією і заробітком — насправді від такої думки я був далеким, проте не міг згадати жодне інше заняття, яке приносило б мені радість. У мене не було відрази до торгівлі чи інших ремесел, які пропонував мені батько, вони були мені просто байдужі. Але оскільки мої однокласники так пишалися обраними ними професіями, та й у мені, мабуть, якийсь голос говорив на користь такого вибору, то мені здалося добрим і правильним зробити своєю професією те, що й так сповнювало мої думки й дарувало мені

справжню радість. Було дуже доречно, що у дванадцять років я почав навчатися гри на скрипці й під керівництвом одного хорошого вчителя таки непогано навчився. І хоч як сильно противився мій батько, як не тривожився, що його єдиний син обере ненадійну кар'єру митця, саме з його спротиву зростала моя воля, а вчитель, якому я подобався, ще й укріплював моє бажання. Зрештою мій батько здався, але для перевірки моєї завзятості та в надії, що я зміню свої наміри, призначив ще один рік у школі, який я відбув достатньою терпляче й до кінця якого ще дужче запевнився у своєму рішенні.

У цей останній шкільний рік я вперше закохався в одну милу юну панянку з нашого товариства. Я нечасто її бачив і не так уже й сильно цього прагнув, просто, як уві сні, насолоджувався і страждав через солодкі хвилювання першого кохання. Саме тоді, коли я цілими днями думав про свою музику стільки ж, скільки про кохання, а ночами не міг спати від чарівного хвилювання, я вперше усвідомлено зафіксував у пам'яті мелодії, що звучали в мені, дві невеликі пісні, і спробував їх записати. Це сповнило мене сором'язливим, але гострим задоволенням, через яке я майже забув про свої награні любовні муки. Тим часом я дізнався, що моя кохана бере уроки співу, і мені стало дуже цікаво хоч раз почути, як вона співає. Через кілька місяців моє бажання здійснилося під час званої вечері в будинку моїх батьків. Гарненьку дівчину напосідливо прохали заспівати, вона опиралася, але зрештою мусила це зробити, а я чекав на це і страшенно нервував. Один пан акомпанував їй на нашому маленькому вузькому піаніно, він загравав кілька тактів, і вона заспівала. Ох, вона співала погано, печально погано, і ще поки вона співала, моє потрясіння і муки змінилися на співчуття, потім на гумор і скоро я був вільним від цієї закоханості.

Я був спокійним і не те що лінивим, але й не старанним учнем, а в останній рік я майже зовсім не докладав зусиль. Виною тому була не лінь і навіть не закоханість, а стан юнацької мрійливості й байдужості, затуплення почуттів і розуму; цей

стан переривався лише зрідка, раптово й різко, коли в одну з дивних годин передчасної творчої радості мене ніби оповивав ефір. Тоді я почувався так, ніби поринав у надпрозоре кришталеве повітря, в якому мрії й бездіяльність неможливі, де всі відчуття загострені й невтомно насторожені. У ці години народилося небагато, може, якийсь десяток мелодій і якісь початки гармонійних компонувань; проте повітря цих годин я не забуду ніколи, над'ясного, майже холодного повітря і напруженої зосередженості думок, щоб дати мелодії правильний, єдино можливий і вже не випадковий розвиток і завершення. Задоволеним цими маленькими успіхами я не був і ніколи не вважав їх чимось годящим і хорошим, але мені стало зрозуміло, що в моєму житті не буде нічого такого самого бажаного й важливого, як повторення цих годин прозорості й творчості.

Водночас я знав і дні мрійливості, коли я фантазував на скрипці й насолоджувався хмелем швидкоплинних фантазій і барвистих настроїв. Лише згодом я зрозумів, що це була не творчість, а гра й пустощі, яких я повинен остерігатися. Я помітив, що віддаватися своїм мріям і насолоджуватися годинами п'яного піднесення — це зовсім інше, ніж нещадно й усвідомлено, як із ворогами, боротися з таємницями форми. І вже тоді я починав розуміти, що справжня творчість робить самотнім і вимагає від нас приносити в жертву життєві задоволення.

Нарешті я був вільним, школа була позаду і, попрощавшись із батьками, почав нове життя студента консерваторії в столиці. Я зробив цей крок, сповнений великих сподівань, і був впевненим, що в музичній школі буду хорошим учнем. Але, на превеликий жаль, сталося інакше. Мені коштувало великих зусиль встигати з усіх предметів, уроки гри на фортепіано, які тепер доводилося брати, я сприймав як тортури, і скоро все моє навчання постало переді мною нездоланною горою. Хоч я й не збирався здаватися, але був розчарований і розгублений. Тепер я зрозумів, що з усією моєю скромністю

я все-таки вважав себе ніби генієм і суттєво недооцінив зусилля й труднощі на шляху до мистецтва. До того ж охоту писати музику я зовсім втратив, адже тепер найменше завдання бачилося мені лише горами труднощів і правил, я навчився зовсім не довіряти своєму чуттю і вже не знав, чи є в мене взагалі хоча б іскра власної сили.

І я змирився, став непомітним і сумним, роботу свою виконував майже так само, як виконував би її в якійсь конторі чи в іншій школі, — старанно й безрадісно. Скаржитися я не смів, найменше — в листах додому, в мовчазному розчаруванні йшов далі обраним шляхом і поставив собі за мету стати принаймні пристойним скрипалем. Я напружено займався, ковтав грубощі і кпини викладачів, бачив, як багато з тих, від кого я зовсім цього не очікував, легко просувалися вперед й отримували похвалу, і ставив собі все нижчі цілі, оскільки і з грою на скрипці справи були зовсім не такими, щоб я міг ними пишатися і, скажімо, розмріятися стати віртуозом. З усього виходило, що з мене, якщо я добре постараюся, вийде хороший ремісник, який скромно, без сорому і слави гратиме на своїй скрипці в якомусь маленькому оркестрі й тим зароблятиме собі на хліб.

Так цей час, про який я стільки мріяв і від якого очікував так багато, став єдиним періодом мого життя, коли я, полишений духом музики, йшов безрадісною дорогою і проживав свої дні без гармонії й радості. Там, де я шукав насолоди, піднесення, блиску й краси, я знаходив лише вимоги, правила, обов'язки, труднощі й небезпеки. Якщо на думку мені спадала якась мелодія, то вона виявлялася або банальною і вже сто разів написаною, або суперечила усім законам мистецтва, а отже, була нічого не вартою. І тоді я заховав якомога далі всі свої високі помисли й надії. Я був одним із тисяч тих, хто з юнацьким зухвальством приходить у мистецтво й чий сили закінчуються, щойно справа стає серйозною.

Такий стан тривав близько трьох років. Мені було вже двадцять, я, певно, помилився у виборі професії і рухався

ЗМІСТ

ГЕРТРУДА	3
РОСГАЛЬДЕ	165
Романи про митця: самопізнання і психотерапія. <i>І. Мегела</i>	304